

**КУ «Централізована міська бібліотечна система для дорослих» м.
Одеси**

Центральна міська бібліотека ім. І. Франка

Організаційно-методичний відділ

Інформаційний лист

**Олександр Довженко - людина, без якої неможливо уявити
український кінематограф.**

Упорядник і редактор:

Завідуюча ОМВ

Дементьєва С.

Одеса, 2024

25 листопада 1956 року пішов у вічність Олександр Довженко — людина, без якої неможливо уявити український кінематограф.

Кожному українцю відоме це ім'я, він був не тільки видатним кінорежисером, але і письменником, публіцистом, громадським діячем. Все полум'яне життя митця було присвячено Україні. Олександр Довженко говорив: «Особисте моє життя має сенс остільки, оскільки воно спрямоване на служіння народові» («Щоденник»). Його іменем названо головну кіностудію України, його твори вивчають у школі. Але, виявляється, ми дуже мало знаємо про життя улюбленого митця, а те, що знаємо, не завжди відповідає істині.

Пропонуємо цікаві факти з його біографії.

Довженко народився 10 вересня 1894 року на Чернігівщині. Батьки його були неписьменні, мали 14 дітей, з яких дорослого віку досягли лише двоє — Олександр і менша сестра. В цій родині шанували книгу, як святиню. Заповітною мрією Петра Довженка було вивчити сина на вчителя і він зробив це, хоч задля мети довелося продати частину землі. Відмінник і мрійник, Сашко вчився легко. І хоч з дитинства Сашко мріяв стати художником, шануючи батька, закінчив Глухівський учительський інститут(зараз Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка). За словами Олександра Петровича, в інституті з них готували «обрусителів краю», але він потай читав заборонені українські книжки. Тож не дивно, що ідея національного відродження захопила його, втягла у вир політичної боротьби. Після закінчення інституту працював три роки на Житомирщині, викладаючи фізику, природознавство, географію, історію, малювання, ба навіть гімнастику. Там само зустрів майбутню дружину Варвару Крилову, вчительку родом зі Сміли.

Його молодість припала на переломні роки нашої історії: I Світова війна, революція і розпад Російської імперії, утворення Української Незалежної Республіки... Молодій державі були потрібні талановиті люди, їй не вистачало освічених людей, що шанували рідну мову і добре її знали. Перед молодим учителем відкрились великі перспективи в галузі освіти.

У 1917 році на фронт його не приймають як «білобілетніка» (через хворе серце). Він перебрався до Києва на вчительську роботу, вступив на

економічний факультет до Комерційного інституту, став слухачем Української академії мистецтв.

У 1918 році, будучи вже головою громади комерційного інституту, Довженко організував загальностудентський мітинг протесту проти призову до лав гетьманської армії. Учасники демонстрації були розігнані, близько двадцяти — вбиті, багато поранено. Академію Довженко так і не закінчує, а інститут, за його словами, відвідував до 1920-го або 1921 року.

Упродовж 1918-1919 років воював проти більшовиків за УНР, у курені "чорних гайдамаків", які брали участь в штурмі київського Арсеналу. Ці події згодом, через 11 років, Довженко зобразить у своєму фільмі «Арсенал», але вже по іншу сторону барикад.

У 1919 році Олександр Довженко був заарештований ЧК, відправлений до концтабору як «ворог робітничо-селянського уряду», де протягом трьох місяців відбуває покарання, але йому вдалося уникнути смертного вироку. Існує думка, що тоді його завербували чекісти — так чи ні, ми не знаємо.

Невдовзі доля Довженка зробила перший крутий поворот. Освітянин став дипломатом.

1921-1923 роки він провів на дипломатичній роботі: в українському посольстві у Варшаві, у консульському відділі торгового представництва України у Німеччині. У Берліні разом з тим вчився у приватній майстерні експресіоніста Віллі Геккеля і встигав на лекції Вищої школи образотворчого мистецтва. Повернувшись, до 1926 року мешкав у Харкові, тодішній столиці УСРР, ілюстрував книжки, був художником газети "Вісті ВУЦВК", автором політичних карикатур. Обложки, заставки, малюнки, карикатури в багатьох часописах зробили ім'я «художника Сашка» дуже популярним. Але різнобічний талант шукав нові шляхи. Довженка захопили можливості нового мистецтва – кіно. Почав створювати плакати для кіно поступово він став режисером.

Розпочавши роботу на Одеській кіностудії, Довженко бачив себе режисером комедій — та його сценарії було відкинуто.

Далі й сам вів облік свого доробку тільки з 1927-го – зі стрічки "Сумка дипкур'єра". Вже наступного року філософська кіносимфонія про Діда й онуків "Звенигора" принесла Довженкові всесвітню славу. «Звенигора» в моїй свідомості одклалася як одна з найцікавіших робіт», «я зробив її

одним духом за сто днів», – згадував Довженко. Чи ж знав він тоді, сповнений радості творчості, що його друзі будуть гинути один за одним, що чорні 1930-ті роки сценаристи «Звенигори» Марк Йогансон і Юрко Тютюнник не переживуть, а сам фільм буде заборонено?

1929-го року він знімає "Арсенал" — фільм-поступку перед владою, спокутуючи своє перебування у лавах петлюрівців.

Наступний фільм Довженка, «Земля», став одним із кількох центральних і конгеніальних творів «розстріляного відродження». Це могутня поема землі, людині і природі, безмежній вітальній силі і красі України. Життя тут великий дар. Смерть – тільки момент, тактовий перебір ритму життя. «Земля» являла собою могутній мистецький прорив до вершин світового кіномистецтва. У кінострічці, яку не раз зараховували до найкращих фільмів усіх часів і народів, вимальований український селянський рай, опорою і основою якого, власне, і є земля, — споконвічна українська ідилія, яку зруйнувала колективізація.

Про нього заговорили в усьому світі, на ньому вчилися режисери, імена котрих зараз відомі кожному. Чарлі Чаплін назвав Довженка генієм. «Перший поет кіно»– так вшанував його Левіс Джекоб. «Земля» Довженка мала глибокий вплив на молодих кіно митців, зокрема, Англії і Франції», – писав Жорж Садуль. «Земля» Довженка – це твір генія, йому мусить уступити перше місце російські кіно митці Ейзенштейн і Пудовкін», – сказав Айвор Монтегю. А в Радянському Союзі за свої фільми Довженко був проклятий як «український буржуазний націоналіст».

Геніальний фільм зняли з показу на дев'ятий день — за "журбу за минулим", і до 1958 року картина в СРСР була заборонена.

Попри те що фільм "Земля" викликав шалені овації в Європі і колеги з Італії вихрестили українського режисера в "Гомери кіно", на батьківщині Довженкові були обрізані крила. Подальші фільми стали його "спробами виправити свою біографію". 1929-го року він знімає "Арсенал" — фільм-поступку перед владою, спокутуючи своє перебування у лавах петлюрівців.

Довженко працює під пильним оком вождя народів, якому, передчуваючи репресії 1930-х, режисер написав листа з проханням "захистити і допомогти творчо розвиватися". Так у 1934-му він опинився на "Мосфільмі". Зняв перший звуковий фільм "Іван" — про будівництво

Дніпрогесу, особисто познайомився зі Сталіним. Скоро на замовлення вождя вийшли фільми "Аероград" (1935) — про місто в тундрі і світле майбутнє чукчів і "Щорс" (1939).

Працюючи над фільмом «Щорс» Довженко мусив показувати сценарій Сталіну, який постійно вказував, що переробити. Під час зйомок заарештували консультанта, який воював у загоні Щорса. З фільму зникали сцени, епізоди, герої, які були насправді, і виникали, за вказівкою «великого вождя», видумані в дусі радянської ідеології. За цей фільм Довженко поплатився інфарктом.

Друга світова війна викликала в Довженка надію на переміни. Війна дала йому змогу повернутись до теми України. Він зробив хронікальні фільми «Визволення» (1941), «Битва за нашу рідну Україну» (1941), «Перемога на Правобережжі» (1945). Довженко показав нову велику руїну України і відродження її волелюбного духу.

Жоден із перелічених фільмів не дорівнює до "Землі", хоч "Аероград" і "Щорс" були відзначені державними нагородами — орденом Леніна і сталінською премією I ступеня.

Також за документальну стрічку «Розгром німців під Москвою» його було нагороджено першою в Радянському Союзі премією Оскара.

Під час Другої світової війни Довженко був військовим кореспондентом, з першого дня вів щоденник, де фіксував побачене і розмірковував над болісними для себе і суспільства питаннями.

Геніальною працею стала кіноповість «Україна в огні»: спалені хати, трупи, страшне горе людей. Фільм викликав питання: як могла радянська влада віддати українські землі ворогу, приректи людей на нелюдські муки?

Гнів Сталіна був безмежним. «Ваш фільм ворожий нам твір», – заявив він. Через рік після зустрічі з Сталіним Довженко записав у «Щоденнику»: «Сьогодні роковини моєї смерті. В Кремлі мене було порубано на шмаття і окровавлені частини моєї душі було розкидано на ганьбу і поталу на всіх зборищах. Все, що було злого, недоброго, мстивого, все топтало і поганило мене. Я тримався рік і впав. Моє серце не витримало тягара неправди і зла. Я народився і жив для добра і любові. Мене вбила ненависть великих якраз у момент їхньої малості».

Величезним зусиллям духу Довженко примусив себе повернутись до творчості. Але знову мусив змінити своє життя, свій творчий шлях.

В роки війни відкрилась нова грань його таланту – таланту письменника. Героїзм української людини надихнув Довженка написати «Повість полум'яних літ». У фронтових газетах, у «Правді», «Червоній зірці» було надруковано ряд його нарисів.

Жанр фронтового документального нарису був у ті часи дуже популярним. Але у Довженка нарис виріс у повноцінне художнє оповідання чи новелу. Його твори «Стій, смерть, зупинись!», «Воля до життя», «Мати» стали внеском не тільки в українську новелістику. Вони стали новим різновидом світової новели. Після війни стало ясно, що ні в художньому, ні в документальному кіно для Довженка нема місця. Знімати по-своєму, в повний розмах геніального режисерського бачення, йому не давали. У фільмі «Мічурін» після вказівок Сталіна від задуму Довженка майже нічого не лишилось. Діяльність великого режисера звузили до написання сценаріїв.

У 1948 році Довженко став одним з керівників Центральної сценарної студії. Але митець не здавався. Він знову знайшов нові форми творчості. Вчив молодих сценаристів, режисерів, читав лекції в Московському державному інституті кінематографії. Він задумав ряд романів та повістей про маловідомі етапи української історії, вирішив повністю присвятити себе літературі. З величезного задуму Довженко встиг реалізувати лише повість «Зачарована Десна». Це унікальний твір, ще не оцінений критиками належним чином.

Він лишався зовні спокійним, привітним, з великим задоволенням відгукувався на прохання допомоги. Він любив творити добро і красу. Сучасники згадували, як Довженко розбив сад на пустирі: сам зорав землю, привіз садженці, сам посадив. Ніхто не знав тоді, що кожна образа, кожна несправедливість лишає шрам на його серці. І одного разу серце не витримало... 1956 року Довженка не стало.

Неоднозначним було й особисте життя Довженка. З 1923 року майстер був одружений з Варварою Криловою — і цей шлюб понад тридцять років не був скасований, хоча в житті режисера з'явилася Юлія Солнцева, з якою він познайомився у 1928 році в Одесі. Солнцева саме зіграла у москві марсіянку Аеліту в однойменному фільмі — ескізи костюмів для нього готувала королева українського авангарду Олександра Екстер. Надалі Солнцева стала музою і соратницею Довженка, грала епізодичні ролі в його фільмах, працювала

асистенткою й авторкою монтажу, впливала на підбір акторів. Існує версія, що разом з цим вона була наглядачкою Довженка. Так чи інак, але завдяки її зв'язкам у 1933-му і 1942-му режисер був врятований від арешту й полону. Після смерті чоловіка Юлія Солнцева опікувалася музеєм на його батьківщині у Сосниці, зняла на свій смак п'ять фільмів за його сценаріями — і 1961 року отримала приз у Каннах за найкращу режисуру одного з них, "Повісті полум'яних літ".

Тільки у наші часи починаємо розуміти, чому в житті Довженка було стільки крутих поворотів.

Його позбавили кіномистецтва. Сталіну непокірні митці були не потрібні. Всесвітньовідомому режисеру не дозволяли знімати. В щоденнику він записав, що не зняв жодної картини, як хотілось; що всі його кінотвори скалічено; що йому багато за що соромно: «Сталін не любив мої фільми і завжди вказував, що переробити. А це вже не мої картини». За недовгий вік він був педагогом, дипломатом, художником, кінорежисером, знову педагогом, письменником... І в кожній галузі був особливим, неповторним. І кожен раз влада намагалась його зламати, калічила його твори.

Він був ГЕНІЄМ, якому раз у раз перебивали крила, не даючи долетіти до вершини.

Його талановиті стрічки мали резонанс у всьому світі та виявили неабиякий вплив на подальший розвиток кінематографу. Можна по-різному ставитись до особистості Довженка, адже він створював фільми здебільшого під тиском радянського уряду, але те, що «Земля» (1958) увійшла до 12 найкращих кінострічок всесвітньої історії кінематографу, заперечити неможливо.

Пам'ять про художника.

Нажаль, багато зі своїх сценаріїв він так і не встиг за життя реалізувати в картини. Дружина Олександра Довженка режисер Юлія Солнцева вже після його смерті зняла картини за його сценаріями «Поема про море», «Повість полум'яних літ» та «Зачарована Десна».

У Сосниці з 1960 року діє меморіальний музей класика кінематографу. У 1957 році Київської кіностудії художніх фільмів привласнене ім'я Довженко. У 1972 затверджена Золота медаль імені А. П. Довженко «За кращий військово-патріотичний фільм». У 1994 році за указом

президента України заснована Державна премія в галузі кінематографії імені Довженка.

У місті Сосниця (Чернігівська область) починаючи з 2004 року, коли відзначалося 110-річчя від дня народження А. П. Довженко, проводиться Всеукраїнський молодіжний кінофестиваль «На хвилях зачарованої Десни». Урочисте відкриття фестивалю відбулося в садибі кінорежисера — меморіальному музеї О. Довженка, конкурсна програма демонструється в кінотеатрі імені О. Довженка.

Одеська кіностудія розпочала роботу над фільмом "Режисер" — фільмом-біографією українського режисера й письменника.

Кінострічка розповідатиме про Одесу 1926 року, повідомляє Одеська кіностудія. "Це місто, яке оговталось від I Світової та Громадянської війн, яка живе і процвітає: НЕП, джаз, бокс, література, надзвичайна кухня, море... Епоха романтиків, письменників і молодого кіно", — так автори описують майбутній фільм. Стрічка розповідає про те, як карикатурист і літератор-початківець Сашко Довженко робить перші кроки у кіно, як він стає професійним режисером. Відомо, що лише за три роки роботи на Одеській кінофабриці (1926—1929 роки) Довженко здобув всесвітню відомість та став кінокласиком.

Олександр Довженко зробив величезний внесок в українське відродження 20-х років. Своїми фільмами «Звенигора», «Арсенал», «Земля» створив не тільки українське кіномистецтво, як це досить часто зазначають, а й мистецтво кіно Радянського Союзу, вплинув на розвиток світового кіно.

Фільмографія:

Режисер

1926 — Ягідка кохання

1926 — Вася реформатор

1927 — Сумка дипкур'єра

1928 — Звенигора

1928 — Арсенал

1930 — Земля

1932 — Іван

1935 — Аероград
1939 — Щорс
1948 — Мічурін
1951 — Прощай, Америко!

Сценарист

1939 — Буковина, земля Українська
1940 — Звільнення
1943 — Битва за нашу Радянську Україну
1945 — Країна рідна
1945 — Перемога на Правобережній Україні
1959 — Поема про море (фільм не закінчений автором)
1960 — Повість полум'яних літ (поставлений Ю.Солнцевой)
1965 — Зачарована Десна (поставлений Ю.Солнцевой)

Премії та призи

1941 — Сталінська премія I ступеня, фільм «Щорс».
1959 — Ленінська премія за літературний сценарій «Поема про море» (помертньо).
1934 — Приз МКФ у Венеції, фільм «Іван».
1949 — Сталінська премія II ступеня, фільм «Мічурін».
1941 — Сталінська премія I ступеня, фільм «Щорс». 1959 — Ленінська премія за літературний сценарій «Поема про море» (помертньо). 1934 — Приз МКФ у Венеції, фільм «Іван». 1949 — Сталінська премія II ступеня, фільм «Мічурін».

ДЖЕРЕЛА.

1. <https://vogue.ua/article/culture/kino/mi-z-ukrajini-oleksandr-dovzhenko-49838.html>

2. <https://ukr.md/2019/09/oleksandr-dovzhenko-burelomi-zhittya/>
3. <https://vufku.org/names/oleksandr-dovzhenko>
4. <https://www.odesafilmstudio.com.ua/uk/about/persons/dovzhenko>